

SPIONJÄGAREN SOM KOM HEM TILL KYLAN

Säkerhetspolisen ska få ytterligare 85 miljoner kronor för att, som justitieminister Beatrice Ask uttryckte det i förra veckan, ge den »ännu bättre förmåga till upptäckt och bedömning av hot och skydd av viktiga funktioner i samhället«.

Aldrig har Säpo haft det så väl förspänt. Aldrig hörs ett kritiskt ord från Rosenbad. Aldrig har regering och Säkerhetspolisen stått så nära varandra.

Annat var det förr.

Olle Frånstedt, bondpojke från Jämtland, född 1930, handplockades till Säpo 1962 efter att ha utmärkt sig som orädd stadsfiskal i Luleå. Fem år senare utnämndes han till chef för byrå B som skötte den operativa verksamheten. Som ansvarig för kontraspionaget fram till 1978 kom han att bli djupt inblandad i händelser som fortfarande dyker upp som stoff för utredningar, debattböcker, deckare: IB-affären, tyska ambassaddramat, bordellaffären, sjukhusaffären i Göte-borg, gripandet av Stig Bergling. Det var en tid då Säkerhetspolisen långsamt skiftade fokus från subversion till terrorism. Det var en tid av stora konflikter.

Det här är hans berättelse.

I diskussionerna om dagens terroristbekämpning har betonats vikten av ett ömsesidigt förtroende mellan regering och säkerhetstjänst ...

- Jovisst, i princip, ändå har jag en invändning. Om man driver det där för långt riskerar man ministerstyre. En regering ska inte blanda sig i säkerhetstjänstens operativa verksamhet. Politiker frestas alltid till att vilja saker som de sedan kan spela ut, vinna poäng på.

Som till exempel?

- Som till exempel när jag såg till att snabbt avvisa några japaner som smugit runt Stockholm och gjort anteckningar om vad vi antog var möjliga terroristmål. Jag fick ett tackbrev från den japanska regeringen, och Anna-Greta Leijon, som var ansvarig för terroristfrågor i den svenska regeringen, sa åt mig att nästa gång ville hon själv skriva under ett avvisningsbeslut. Sedan gick det som det gick.

- Man ska naturligtvis informera regeringen om sånt som den kan behöva veta, men inte låta den ta del av det operativa arbetet. Information, inte konsultation.

Säkerhetstjänsten får inte vara färgad av politiska aspekter. Den ska vara politiskt

neutral. Den ska följa lagen. Punkt.

Under din tid fanns uppenbarligen en ömsesidig misstro mellan regeringen och Säpo?

- Inte mellan regeringen och Säpo, mellan Olof Palme och Säpo. Han ville ha reda på allt vi höll på med. Han lade sig i vårt dagliga arbete. Han drevs av sitt politiska patos och det gick ut över oss.

Var det annorlunda före honom?

- Det framgår ju av den parlamentariska utredningen efter Wennerström. Otto Danielsson, min företrädare och den som avslöjade Wennerström, höll ju regeringen informerad hela tiden, lite för mycket, enligt min ringa mening. Regeringen höll i alla fall fingrarna borta. Man kan naturligtvis berätta om det operativa arbetet, men inte diskutera med regeringsledamöter när det är dags att ingripa i ett fall.

Varför inte?

- Därför att då riskerar man att ta mer hänsyn till det politiska läget än till det polisiära. Då har man gått över till ministerstyre, åtminstone bäddat för det. Och det är ett rätt skynke för mig. Grundlagen är så jävla klar där: varje myndighet svarar för sitt. Denna tydliga maktfördelning är grunden för vår demokrati.

- Jag informerade Anna-Greta Leijon om Krögerligans planer på att kidnappa henne, men det gjorde jag inte förrän dagen innan gripandena skedde. Jag informerade henne eftersom hon var personligen utpekad som ett offer. Också därför att om hon i sin närhet såg personer som verkade lite skumma så skulle hon veta att det var mina gubbar.

Varför misstrodde Palme säkerhetspolisen?

- Det bottnade bland annat i att Palme lyssnade på skvaller som gick ut på att jag var Amerikafrälst och högerman. Jag var en politisk motståndare eftersom jag inte var en medspelare. Den som inte var med Palme var mot Palme. Det var en massa beskyllningar mot mig: att jag skulle ha stoppat vapenleveranser till motståndsrörelsen mot Grekjuntan och att jag samarbetade med både den juntan och med Chilejuntan och andra dumheter. Personer inom Säpo som jag stoppat i karriären, därför att de uppfört sig olämpligt, sprang till Palme och han hade det dåliga omdömet att lyssna på dem.

- Jag respekterade Palme som regeringschef och han fick alla informationer han borde ha. Under gruvarbetarstrejken i Malmfälten 1969, till exempel, skrev jag själv ut uppgifter han ville ha om kommunister som var inblandade. Strejken i sig hade

ingenting med vårt arbete att göra, det var en arbetskonflikt, men den kunde utnyttjas, också av främmande makt. Palme var väldigt intresserad.

- Han fick också, under utredningen om IB, en lista på personer i hans närhet som hade kontakt med Bratt, Guillou och andra journalister. Det var en förteckning bara, inga värderingar. Han begärde den av oss. Han var väldigt upphetsad efteråt.

IB måste ha varit en källa till konflikt?

- Javisst. Problemet med IB var ju att organisationen var hemlig för svenska folket och att den sysslade med sådant som inte var förenligt med svensk lag. Allt det där tillstötte sedan Palmes gode vän Birger Elmér tillträtt och de hade blivit av med Thede Palm som inte gick i partiets ledband. IB krävde att vi skulle överföra säkerhetsuppgifter till dem, alltså ett partikontrollerat organ, och det vägrade vi naturligtvis. Och när de höll på med något på hemmaplan, fotograferade demonstrationer till exempel, och avslöjades, fick vi klä skott. De gjorde strandhugg längs Finska viken, greps av finsk polis och vi fick sopa upp efter dem. Det var ständiga konflikter med IB.

Misstrodde Säpo regeringen?

- Nej. Jag misstrodde Palme eftersom han lyssnade på detta skvaller. Jag misstrodde honom för att han försökte få oss att avbryta samarbetet med CIA och inleda ett samarbete med KGB. Den statschef som säger så är i ryssarnas garn eller rör sig åtminstone inom deras intressesfär. Det tydde på att han hade för avsikt att ändra det svenska försvarsbeslutet som slog fast att hotet mot Sverige kom från öst - vilket styrde vårt arbete. Sverige tillhörde västsidan, även om vi inte var med i Nato. En statsminister ska inte driva sin egen utrikespolitik, men det gjorde Olof Palme.

Sa han det där direkt till er?

- Nej, det förmedlades genom Birger Elmér som erbjöd sig att introducera mig till KGB:s chef i Stockholm. Hans Holmér, som då var chef för Säpo, också han god vän med Elmér, kom ungefär samtidigt med en liknande propå: han tyckte att jag skulle kontakta KGB. Det var alltså jag som personligen höll i alla utlandskontakter. Och så fick Carl Persson ett liknande budskap från Palme: Samarbetet med CIA skulle upphöra och ett samarbete skulle inledas med KGB.

Du hörde det inte direkt av Palme?

- Aldrig.

Hur visste du då att det var han som låg bakom?

- Det var vad Calle Persson bekymrat kommenterade: Det här är vad regeringen vill.

- Däremot hade jag blivit ombedd att göra en förteckning av CIA:s alla agenter i Sverige. Det var på ett möte mellan Olof Palme, Carl Persson och mig. Efteråt var Calle ytterst bekymrad. »Lugn«, sa jag, »det här ska jag fixa.« Jag gjorde en förteckning över alla utländska agenter i Sverige, alltså inte bara CIA utan Mossad, MI6, tyska författningsskyddet, KGB och alla andra, men jag angav bara antalet agenter från varje land. Inga namn. Jag skrev att medan västagenterna enbart arbetade mot tredje land i Sverige arbetade östlänternas agenter i huvudsak mot svenska intressen.

- Jag tog också upp ett specialfall, en professor H, amerikan, som regelmässigt besökte Sverige och som sedan sin studietid var värvad av CIA, och sedan hade värvats av KGB. Ingen kunde missförstå min poäng. Jag lämnade över listan till Olof Palme, han läste igenom den medan jag satt kvar och jag såg hur hans käkar började arbeta. Till slut kastade han listan i bordet och förklarade att mötet var avslutat. Jag visste att han kände denne professor H, umgicks med honom.

Ett politiskt utspel av en opolitisk tjänsteman?

- En information om saken.

Sedan hörde du ingenting?

- Efter ett år eller så blev jag approcherad med detta budskap om att avbryta samarbetet med CIA.

Hur reagerade du?

- »Det kommer inte att hända«, sa jag till Birger Elmér. »Det där bryr jag mig inte om«, sa jag till Holmér.

Det har sagts att regeringens misstro mot Säpo bottnade i att ni var besatta av »rysskräck« och »kommunistkräck«.

- Okej. Det fanns ingen skräck alls. Vi drevs av att vi visste vad en kommunistdiktatur var. Vilket Olof Palme uppenbarligen inte visste.

Du menar att er bedömning av situationen var realistisk?

- Javisst. Vilket bekräftades bland annat av den tjeckiske general, »Sjenja«, som hoppade av, placerades i Wiesbaden och som vi fick möjlighet att förhöra innan han transporterades till USA och han kunde berätta om den sovjetiska invasionsplanen mot Sverige. Vi visste genom vårt underrättelsearbete hur ryssarna förberedde sig för detta, i stort och i detalj.

Det fanns också flera konflikter kring vilka kriterier som skulle användas för att kunna registrera en person som säkerhetsrisk?

- Det var mera fiktivt.

Jaså?

- Okej, det var en del bråk genom åren om dessa hemliga riktlinjer som reviderades och preciserades några gånger. Men det var ingen större konflikt. Vi försökte följa de regler som fanns, men detta med att personer av en eller annan anledning hamnar i ett register är ju för en säkerhetstjänst av sekundär betydelse. Polisen har ju alltid möjlighet, och skyldighet, att ha arbetsregister för att kunna bedriva det dagliga arbetet. Det är det viktigaste. Det där andra, den centrala registreringen, styr ju inte det operativa arbetet mot säkerhetshotet. Den behövs för att myndigheterna ska kunna göra personkontroll.

Varför var det så viktigt att samarbeta med utländska säkerhetstjänster?

- Det vore förödande om vi tappade förtroendet hos utländska säkerhetstjänster. Det var helt själviskt. Det var inte för deras skull vi samarbetade. Vi hade aldrig tagit Stig Bergling om inte Mossad kontaktat mig och berättat att de avlyssnat ett telefonsamtal mellan en sovjetisk GRU-agent och någon som talade engelska med skandinavisk brytning, möjligtvis en svensk. De gav oss allt som hade med svenska intressen att göra, vilket betydde att de litade på oss.

Vad hade de utländska säkerhetstjänsterna för nytta av er?

- Det var ju lite mer sofistikerat. De fick information som var relevant för dem. För MI6 var det en stor sak att få ordentlig information om KGB:s och GRU:s agenter i Sverige. Det var viktigt att veta när de sedan flyttade till annat land.

Lämnade ni ut information om svenska medborgare?

- Aldrig. Det var snarare så att de informerade oss om svenska medborgare. Vi kunde informera CIA om amerikanska medborgare i Sverige.

Men till de nordiska grannländerna lämnade ni information om svenska medborgare?

- Ja, just det. Och kunde vi lita på att Norge eller Danmark inte lämnade vidare de uppgifterna till USA? Nej, det kunde vi inte.

Var detta sanktionerat av regeringen eller riksdag?

- Nej. Vi ville inte ha sanktioner. Det operativa arbetet måste vi få sköta. Ju fler man blandar in desto större är risken att det blir fel.

Till slut bara: Är det sant att ni kände till att Peter Bratt och Jan Guillou höll på med sitt

avslöjande av IB innan det kom i tryck?

– Javisst. Vi hade upptäckt att de höll på med något, vilket oroade oss en del. Vi visste ju att Guillou hade kontakt med KGB:s andreman på ambassaden, Gergel, även om vi aldrig sett något överlämnande av material – i så fall hade vi ingripit – och Peter Bratt hade varit på FRA. Håkan Isacson, uppgiftslämnaren, hade fått sparken från IB. Vad fan var det här? Vi kunde ha anhållit dem direkt, byggt upp ett åtal för förberedande av spioneribrott mot FRA, som var försvarets känsligaste del, men vi beslöt att vänta. Jag begrep att det var IB, inte FRA eller andra vitala svenska intressen, som skulle ta mest skada av ett avslöjande, så vi lät dem hållas. Jag tog med mig riksåklagaren Carl Axel Robért och gick upp till justitieminister Geijer för att eventuellt stoppa publiceringen, men han brydde sig inte. Hade väl annat att tänka på. Vi läste artiklarna innan de publicerades, fick dem från tryckeriet, och jag förstod att effekten skulle bli den jag hoppats på. Och det blev den ju.

1978 lämnade Olle Frånstedt Säpo för att bli länspolischef i Göteborg. 1982 anställdes han som direktör i Securitas, inledde några år senare ett säkerhetssamarbete mellan Sverige och Malaysia, stannade kvar i Malaysia för att bygga upp ett företag inom högrisksäkerhetsbranschen. Det gick mycket bra. 2008 återvände han till Sverige. Nu skriver han på sina memoarer.

Fotnot. Anna-Greta Leijon undertecknade utvisningsbeslutet av de skadade västtyska terroristerna efter ambassaddramat 1975, vilket var anledningen till att Norbert Kröcher och hans grupp tänkte kidnappa henne. IB var en hemlig spionbyrå inom försvarsstaben som under sin första chef Thede Palm främst sysslade med spionage mot länder i Sveriges närområde, men under nye chefen Birger Elmér alltmer övergick till inrikes verksamhet. Byrån avslöjades av tidningen FiB/Kulturfront i maj 1973. Carl Persson var rikspolischef 1964–1978.

ANDERS SUNDELIN

Fokus 38/2011